

ΡΟΔΙΑΚΑ Ι

« Περιοικοδομὰ τῶν τόπων »

(Πί ν. 30)

Ἡ παρακάτω ἐπιγραφή « ἐπιδόσεως » (Πί ν. 30) βρέθηκε στὰ 1960 στὸ οἰκόπεδο Σολούνια, ὅπου χτίστηκε τὸ ξενοδοχεῖο « Δελφίνι », ἀνάμεσα στοὺς δρόμους Ἐθνάρχου Μακαρίου καὶ Χαϊλὲ Σελασιέ, μέσα στὴν πόλη τῆς Ρόδου¹. Ἦταν ἐντοιχισμένη σὲ ἓνα μεταγενέστερο κτήριο. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀποκάλυψε πῶς ἡ περιοχὴ αὐτὴ περιέχεται στὸ οἰκιστικὸ κέντρο τῆς ἀρχαίας Ρόδου. Γειτονεύει ὁμως μὲ τὸ χῶρο τοῦ Καστέλλου, ὅπου ὑπῆρχαν ἱερά καὶ ἀπὸ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ μεταφερθῆ μιὰ τέτοια ἐπιγραφή, ὅπως ἐγίνε ἴσως καὶ μὲ μιὰν ἄλλη μὲ τὸ ὄνομα Ἐπιπέδου Ἰστοριογράφος (βλ. Ἔργον ὁ. π. καὶ παρακάτω σημ. 19). Ὅμοια μπορεῖ νὰ εἶχε μεταφερθῆ καὶ ἀπὸ τὴ νεκρόπολη τῆς Ρόδου βλ. παρακάτω σ. 7.

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι γραμμένη πάνω σὲ μιὰ τραπεζοειδῆ πλάκα ἀπὸ λάρτιο λίθο. Ἡ πλάκα τελειώνει κανονικὰ πάνω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἐνῶ στὸ κάτω μέρος εἶναι σπασμένη². Ἔχει ἀριθμὸ 1517 στὸ Βιβλίον Εἰσαγωγῆς τοῦ Μουσείου τῆς Ρόδου.

Ἡ μεταγραφὴ :

Ἐπὶ ἱερέως Σωδάμου
Ἐπιπέδου δωδεκάται
ἀρχερανοστοῦντος
Ἐπιπέδου Ἀντιοχέως
5 καὶ τῶν αἰρεθέντων εἰς τὰν
περ [ι] οἰκοδομ [ἄν] τῶν τόπων
Διονυσίου [Σι] κωνίου,
Ζω [ἰλ] ον Γαργαρέως, Ματροδώρου
Ἐπιπέδου ἀνέγραψα ν τοὺς
10 ἐπαγγειλαμένους καὶ ἀπο
δόοντας. Τοῖδε [π] ροαιρούμενοι
συγκατασκευάζειν τὰ δεδο
γμένα τῶι κοινῶι ἐ [πὶ] τὰν πε [ρι]
οικοδομὰν καὶ [θύρωσιν]
15 τῶν τόπων ἐπ [ηγγείλ] α [ντο]
δώσειν δωρεάν.
Ἐπιπέδου Ἀντιοχέως ΔΔ

1. Βλ. Ἄ. Ὁρλάνδου, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1960, σ. 199 καὶ ΠΑΕ 1960, Ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου. Ἡ πλάκα ἦταν ἐντοιχισμένη σὲ θεμέλια μεταγενέστερου κτηρίου.

2. Διαστάσεις πλάκας : Ὑψος 0,654 μ., πλάτος πάνω 0,377 μ., πλάτος κάτω 0,34 μ., πάχος 0,11 μ. Διαστάσεις γραμμάτων : Τοῦ ψηφίσματος 0,012 μ., τῶν ὀνομάτων τοῦ καταλόγου 0,01 μ.

	<i>Διονύσιος Σικυνώνιος</i>	Γ
	<i>Μύρων Ἐφέσιος</i>	ΔΔΔ
20	<i>Δρόμων Καππάδοξ</i>	Γ
	<i>καὶ θύρας</i>	
	<i>Σόφων Ἰλιεύς</i>	Δ
	<i>Ζωίλος Γαργαρεὺ [ς]</i>	
	<i>Μηνόφιλος Ἐφέ[σιος]</i>	
25	<i>Γέτας Ἄν[τιοχεὺς]</i>	
	<i>Κ ΑΙΓΓ</i>	

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ :

- Στίχ. 1.** Ὅπωςδὴποτε ὁ Σώδαμος εἶναι ὁ ἐπώνυμος καὶ ὄχι ὁ ἱερεὺς τοῦ κοινοῦ³. Μὲ τὸ ὄνομα Σώδαμος⁴ εἶναι γνωστός κάποιος ἱερεὺς τῆς Ρόδου. Γι' αὐτὸν μιλῶ πιὸ κάτω σ. 61.
- Στίχ. 2.** Ὑακίνθιος εἶναι ὁ τρίτος μῆνας τῆς θερινῆς ροδιακῆς ἐξαμήνου καὶ ἀντιστοιχεῖ στοὺς μῆνες Ἰούνιο πρὸς Ἰούλιο⁵.
- Στίχ. 3.** Ἀρχεραμιστῆς ὀνομαζόταν ὁ ἰδρυτὴς κάθε κοινοῦ. Ὑπῆρχε κι ἕνας ἐνιαύσιος ἀρχων, πού εἶχε τὸ ὄνομα αὐτό⁶. Σὲ τιμητικὲς ἐπιγραφές, ὅταν ὁ τιμώμενος ἦταν παλαιότερα Ἀρχεραμιστῆς, παρουσιάζεται ἢ μετοχῇ ἀρχεραμιστήσας. Ὅταν ὅμως τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχεραμιστοῦ ἔχη καὶ χρονολογικὴ σημασία⁷ βρίσκομε πιὸ συχνὰ τὸν τύπο, ἐπὶ (δεῖνος) ἀρχεραμιστά.
- Ἄπ' ὅσο ξέρω, ἡ μετοχῇ ἀρχεραμιστοῦντος ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Ρόδο, στὴ δική μας ἐπιγραφή.
- Στίχ. 4.** Ὁ Ζοῦθος Ἀντιοχεὺς ἦταν ὡς τώρα ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλες ροδιακὲς ἐπιγραφές⁸.
- Στίχ. 7.** Ὁ Διονύσιος Σικυνώνιος εἶναι ὁ τρίτος ὡς τώρα γνωστός Σικυνώνιος στὴ Ρόδο (βλ. Donato Morelli, ὁ.π. καὶ ΑΔ 18 (1963) σ. 21, 35).
- Στίχ. 8.** Κι ὁ Ζωίλος εἶναι ὁ πρῶτος Γαργαρεὺς, πού ξέρομε ὡς σήμερα στὴ Ρόδο.
- Στίχ. 9.** Μετὰ τοὺς Ἀντιοχεῖς, οἱ πιὸ πολλοὶ γνωστοὶ ὡς σήμερα ξένοι στὴ Ρόδο εἶναι οἱ Ἐφέσιοι. Σ' αὐτοὺς προστίθεται τώρα κι ὁ Ματροδόωρος. Ἀνέγραφα ν. Ὁ τεχνίτης, πού χάραξε τὰ γράμματα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε,

3. Βλ. τὸ ψήφισμα τοῦ Ζήνωνος, *Annuario SIA* IV - V (1923 - 24) σ. 273 καὶ *SEG* III, 674.

4. Βλ. Hiller, *RE Suppl.* V στ. 840 ἀριθ. 263. V. Grace στὸ *BCH* 74 (1952) σ. 530 καὶ τῆς ἰδίας *Hesperia, Supplementum* X, σ. 144, 110.

5. Βλ. *RE Suppl.* V στ. 744 καὶ M. Nilsson, *Timbres Amphoriques de Lindos*, σ. 732.

6. Βλ. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens*, σ. 353. Σὲ σπάνιες περιπτώσεις ἕνας ἰδρυτὴς, ἀρχεραμιστῆς, κρατοῦσε τὸ ἀξίωμα του πολλὰ χρόνια. *IG*, XII, 1, 155 (8) (III 90), ἀρχεραμιστήσας ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ.

7. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens*, σ. 354 καὶ Carratelli, *Annuario SIA* I - II (1939 - 20), σ. 190,8 καὶ 9 καὶ *IG* XII, 1, 9.

8. Donato Morelli, *Gli stranieri in Rodi* στὸ *Studi Classici e Orientali*, τόμ. V, σ. 145 καὶ πέρα.

φαίνεται, προσέξει, ότι η πέτρα στο σημείο που έρχεται μετά το Α είχε λακκούβα, ή και μὴν μπορώντας νὰ κάνη ἀλλιῶς, ἀναγκάστηκε νὰ γράψῃ τὸ Ν μετὰ ἀπὸ τὴ λακκούβα. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ πῶς πάνω στὸ στίχο 2 στὴ λέξη Ἰακινθίου.

Στίχ. 14. Ἡ πέτρα στὴ θέση αὐτὴ εἶχε μιὰ φλέβα ἀπὸ μαλακότερο ὕλικό, πὸς μὲ τὸν καιρὸ ἔφυγε. Σὰ συμπλήρωση τῆς ἐπιγραφῆς στὸ σημεῖο τοῦτο προτείνω τὴ λέξη *θύρωσιν*. Τοῦτο τὸν ὄρο τὸν βρίσκομε, ὅσο ξέρω, σὲ μιὰν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο. IG 4, 1484, 38. Ἐκεῖ γίνεται λόγος γιὰ *θύρωσιν* ἑνὸς ἐργαστηρίου. Στὴ δικὴ μας ὁμως ἐπιγραφὴ, ὅπου δὲν γίνεται λόγος γιὰ κλειστὸ χῶρο, τὴ λέξη *θύρωσιν* τὴ δικαιολογεῖ ἡ λέξη καὶ *θύρας* τοῦ στίχου 21.

Στίχ. 19 - 25 Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ξένοι ἦταν ἄγνωστοι ὡς τῶρα ἀπὸ ἄλλες ροδιακὲς ἐπιγραφές.

Στίχ. 5. *Περιοικοδομὰ τῶν τόπων*. Περιοικοδομὰ εἶναι μιὰ λέξη νέα, πὸς σημαίνει χτίσιμο κτηρίων γύρω γύρω σ' ἓνα χῶρο, σ' ἓναν τόπο, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ σημασία *περιτοίχισις*, στὴ δικὴ μας περίπτωση.

Τὴ λέξη *τόπος* τὴ βρίσκομε συχνὰ στὶς ἐπιγραφές τῶν ροδιακῶν κοινῶν. Σὲ σημασία ὁμως σχετικὴ μ' αὐτὴ πὸς ἔχει στὴ δικὴ μας ἐπιγραφὴ, τὴ βρήκα σὲ τέσσερα χωρία, πὸς τὰ δίνω πῶς κάτω.

1. IG XII, 1, 937 ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Μαλώνα, ἓνα χωριὸ στὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ νησιοῦ, πρὶν ἀπὸ τὴ Λίνδο. « Στ. 6 ἐπηρεασθέντος δὲ τοῦ κοινοῦ περὶ *τῶν τόπων* καὶ ἀναλωθεισῶν ἰσστά πράγματα (δραχμῶν) φν', καὶ ταῦτες ἠπανγείλετο τῷ κοινῷ καὶ φιλοτειμηθέντος εἰς εὐαρέστησιν τῶν ἐρανιστῶν πλεονάκις καὶ ἐπανγειαμένου εἰς ἐπισκευὰν τοῦ τόπου (δραχμᾶς) ρ' καὶ ἄλλας ἐπανγειαμένου εἰς ἐνθήματα ἐγδοσίου τοῦ τόπου δραχμᾶς ρ', ».

2. Τὸ ψήφισμα τοῦ Ζήνωνος, *Annuario SIA VI - V (1923 - 24)* σ. 223 κ. π. SEG III, 674. Carratelli, *Annuario SIA I - II (1939 - 40)* σ. 156, 20. Βρέθηκε στὸ ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἀρχαίας Ρόδου. « Ψαφιζαμένου τοῦ κοινοῦ κατασκευάξαι στάλαν καὶ ἀναγράψαντα εἰς αὐτὰν τὰ διατείνοντα ποτὶ σωτηρίαν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ κοινοῦ θέμειν εἰς τοὺς *κοινὸς τόπους* »⁹.

3. IG XII, 1, 155. Guarducci, *Riv. Ist. Arch. IX*, σ. 12 - 25. Ἐπιγραφὴ τῆς Βενετίας, πὸς δὲν ξέρομε σὲ ποῖο ἀκριβῶς σημεῖο τῆς Ρόδου βρέθηκε. Ἡ λέξη *τόπος* ἀναφέρεται σὲ δύο χωρία. α) « α (II) Διονυσόδωρος Ἀλεξανδρεὺς στ. 80 . . τιμαθεῖς εὐεργεσίᾳ καὶ ἀτελείαις δυσι πάντων καὶ ἀναγορεύσει τῶν τιμῶν ἐπὶ τῶν τόπων εἰς τὸν αἰὶ χρόνον ».

9. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω πῶς στὴν ἐπιγραφὴ 2, πὸς δημοσιεύει ὁ Carratelli στὸ *Annuario SIA I - II (1939 - 40)* σ. 148 στὴ μελέτη του *per la storia delle associazioni in Rodi antica*, τὸ στίχο 6 «] πων ἔς ταφίας », μποροῦμε νὰ τὸν συμπληρώσουμε « τὸ] πων ἔς ταφίας ».

β) «ε (IV) και τιμαθείς στ. 120 αναγορεύσει τῶν τιμῶν ἐν ταῖς συνόδοις και ταῖς ἐπιχύσεσι ἐπὶ τῶν τόπων εἰς τὸν αἰὲ χρόνον».

4. A. Majuri, Nuova Silloge Epigrafica, Firenze 1925, 40. Κι αὐτὴ βρέθηκε στὴν περιοχή τῶν ἀνατολικῶν νεκροταφείων τῆς Ρόδου. Ἔτσι ποὺ τιμᾷ τὸ Διονυσόδωρο Ἀλεξανδρέα, συσχετίστηκε πολὺ σωστὰ ἀπὸ τὴν πρώτη δημοσίευση μὲ τὴν πιὸ πάνω ἐπιγραφή τῆς Βενετίας¹⁰. «Στίχ. 5» τιμαθέντος δὲ Διονυσοδώρου και ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀλιαστῶν ἀτελεία πάντων διὰ βίου και ἀναγορεύσει τῶν τιμῶν ἐπὶ τῶν τόπων . . .».

Ὁ Wescher, ποὺ δημοσίευσε πρὶν ἑκατὸ χρόνια τὴν πρώτη ἐπιγραφή¹¹, λέει πὼς ὁ τιμώμενος ἀνακούφισε τὸ κοινόν, δίνοντάς του ὅσα ἔχασε σὲ κάποια δίκη σχετικὴ μὲ τοὺς τόπους. Πέρα ἀπ' αὐτὰ ὑποσχέθηκε νὰ πληρώσει τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἐπισκευὰν τοῦ τόπου, γιὰ τὰ οἰκητήρια και γιὰ τὰ ἐνθήματα. Στὴ λέξη τόπος δίνει ὁ Wescher τὴ σημασία «Les endroits où l'on s'assemblait pour vaquer aux cérémonies communes¹²» και παραπέμπει στὴν ἐπιγραφή τῆς Βενετίας, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὶς γιορτὲς αὐτές. Πολύτιμα εἶναι και τὰ ὅσα γράφει πιὸ κάτω γιὰ τὰ οἰκητήρια, ποὺ τὰ θεωρεῖ «chambres disposées autour du lieu de réunion ou τόπος. C'étaient probablement des dépendances dans le genre de nos sacristies et de nos presbytères».

Ἡ δεύτερη ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε σὲ χώρο νεκροταφείου, ἔδωσε δίκαια τὸ δικαίωμα νὰ ταυτιστῇ ἡ ἔννοια τῶν κοινῶν τόπων μὲ τοὺς τοῦ κοινοῦ τάφους¹³. Ὁ Carratelli μάλιστα ὑποστήριξε πὼς «nei testi è designato di solito come κοινοὶ τάφοι e κοινοὶ τόποι o semplicemente τόποι»¹⁴.

Ἡ ἀπόλυτη ταύτιση τόπων και τάφων εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀθαίρετη.

Στὴν τρίτη ἐπιγραφή τῆς Βενετίας ἀναφέρεται κάποια τελετὴ, ποὺ γινόταν ἐπὶ τῶν τόπων και ποὺ φαίνεται νὰ εἶχε ἰδιαίτερη σημασία. Ὁ Carratelli ταυτίζοντας κι ἐδῶ¹⁵ τὶς ἔννοιες ἐπὶ τῶν τάφων μὲ τὸ ἐπὶ τῶν τόπων συσχετίζει πολὺ σωστὰ τὴν ἐπιγραφή τῆς Βενετίας μὲ τὴν τέταρτη ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὰ νεκροταφεῖα τῆς Ρόδου.

Ἀπὸ τὶς τρεῖς τελευταῖες ἐπιγραφές εἶναι φανερό πὼς οἱ τόποι αὐτοὶ συσχετίζονται ὅπωςδήποτε μὲ τοὺς χώρους τῶν τάφων τῶν ἐταιρειῶν και πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν σὰν ἕνα εἶδος ἱερά τῶν νεκρῶν. Ἡ ἐπιγραφή τῆς Μαλάνας — ἂν και δὲν εἶναι βέβαιο πὼς ἀναφέρεται σὲ χώρους νεκροταφείων — προσθέτει, πὼς σὲ κάποιους τόπους ἐταιρειῶν ὑπῆρχαν κτήρια μὲ ἐπιπλα ἴσως, και πὼς οἱ τόποι αὐτοὶ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ἐπισκευές. Ἡ ἐπισκευὴ τῶν τόπων ὅμως θυμίζει ἕνα χωρίο τοῦ Διοδώρου πολὺ διαφωτιστικό. Γράφει, δηλαδή, ὁ Διοδῶρος (XX, 100,4), πὼς, ὅταν τελείωσε ἡ πολιορκία τοῦ Δημητρίου, οἱ Ρόδιοι «ἀνφοκοδόμησαν και τὸ θέατρον και τὰ πεπτωκότα τῶν τειχῶν και τῶν

10. AM 25 (1900) σ. 108.

11. RA (1864) X, σ. 462.

12. Ὁ. π. σ. 465.

13. Carratelli, Annuario SIA I - II (1939 - 40) σ. 193,8.

14. Σ' ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο ἡ σημασία τοῦ ὄρου κοινοὶ τόποι ταυτίζεται μὲ τὸ δημόσιοι τόποι ἢ δημόσια κτήρια. Ἐκεῖ πρόκειται γιὰ χωρὶ ἱεροῦ.

15. Ὁ. π. σ. 193,8.

ἄλλων τόπων τὸς καθηρημένους πολλῶ κάλλιον ἢ προϋπῆρχον». Ἐάν συσχετίσουμε τὸ χωρίο αὐτὸ μὲ τὸ ἄλλο τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας, ὅπου ὁ ἴδιος γράφει, ὅτι οἱ Ρόδιοι γκρέμισαν « τοῦ θεάτρου τὸν περίβολον καὶ τὰς πλησίον οἰκίας, ἔτι δὲ τῶν ἱερῶν ἔνια, τοῖς θεοῖς εὐξάμενοι καλλίονα κατασκευάσειν σωθείσης τῆς πόλεως (XX, 93,1) », δὲν ξέρω ποιὰν ἄλλη σημασία μπορούμε νὰ δώσουμε στὴ λέξη *τόποι*, πού εἶναι *καθηρημένοι* ἐκτὸς ἀπὸ τὸν *ἀρχιτεκτονικὰ ὀργανωμένο χῶρο*, τὸ κάποιο ἱερό.

Βέβαια δὲ βγαίνει τὸ συμπέρασμα, πὼς οἱ *τόποι* τοῦ Διοδώρου καὶ οἱ *τόποι* τῶν ἐπιγραφῶν μας ταυτίζονται, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως δὲ γίνεται νὰ προσπεράσει κανεὶς τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Διοδώρου, χωρὶς νὰ τὸ συσχετίσει μὲ τοὺς *τόπους* τῶν ἐπιγραφῶν¹⁶.

Ἐπειδὴ δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ ἀκόμη τὰ συμπεράσματα τῶν ἰταλικῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ τῆ μεγάλη νεκρόπολη τῆς Ρόδου, δὲν μπορεῖ κανεὶς, ἂν δὲν ἔχη δεῖ τὰ νεκροταφεῖα τῶν ροδιακῶν ἐταιρειῶν, νὰ καταλάβῃ καλὰ τὴ μορφή, τὸ χαρακτήρα, τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλία τους. Γενικὰ ὅμως μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἕνας χῶρος ἰσοπεδωμένος, χωρισμένος ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη περιοχή μὲ δυνατὰ ὄρια — ριζιμιούς λαξευμένους βράχους τὶς πιὸ πολλές φορές — ἀποτελεῖ τὸ χῶρο, ὅπου κατασκευάζονται οἱ τάφοι σκαμμένοι κάθετα ἢ ὀριζόντια μέσα στὸ μαλακὸ ροδίτικο βράχο ἢ στὴ γῆ¹⁷.

Ἔτσι δημιουργεῖται ἕνας χῶρος – τόπος, πού διαιρεῖται σὲ ἰδιαίτερα συγκροτήματα τάφων. Κάθε τέτοιο συγκρότημα ἀνήκει ἴσως σ' ἕνα κοινὸ, μίαν ἐταιρεία, καὶ ἀποτελεῖ « *τοὺς τοῦ κοινοῦ τάφους* » πού εἶδαμε στὶς πιὸ πάνω ἐπιγραφές.

Δυστυχῶς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές πού ἔγιναν ὡς τώρα στὰ ροδίτικα νεκροταφεῖα δὲ λύθηκε, ἀνάμεσα στ' ἄλλα προβλήματα, καὶ τοῦτο πού προβάλλει τώρα, ἂν δηλαδή ὑπῆρχαν μέσα στὰ συγκροτήματα τῶν νεκροταφείων τῶν ἐταιρειῶν κτήρια γιὰ τὶς συγκεντρώσεις τῶν ἐταίρων καὶ γιὰ τὶς τελετές τους¹⁸. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τὰ τυχαῖα εὐρήματα μέσα στὴν πόλη εἶναι γνωστὲς ἑννέα ἐπιγραφές κοινῶν¹⁹, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ καμιὰ βεβαιότητα πὼς εἶχαν κάποια σχέση μὲ τὸ χῶρο, ὅπου βρέθηκαν. Καὶ ἀφοῦ βρίσκουμε συχνὰ ἐντοιχισμένα σὲ ὑστερορωμαϊκὲς κατασκευὲς κομμάτια ἀπὸ τεφροδόχες καὶ ἐπιτύμβιες πλάκες, τίποτα δὲ μᾶς πείθει, πὼς τέτοιοι *τόποι* συγκεντρώσεως τοῦ κοινοῦ μπορεῖ νὰ ὑπῆρχαν καὶ μέσα στὴν πόλη.

Ἔτσι, νομίζω πὼς εἶμαι πιστὸς στὰ μέχρι τώρα ἐπιστημονικὰ δεδομένα, ἂν καταλήξω στὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ *τόποι* τῆς ἐπιγραφῆς μας εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο, μερικὸι ἀρχιτεκτονικὰ διαμορφωμένοι χῶροι (ἱερά ;) στὴ νεκρόπολη μᾶλλον τῆς Ρόδου, ὅπου οἱ ἐταιρεῖες εἶχαν τὰ κοινὰ νεκροταφεῖα τους καὶ ἔκαναν « συνόδους » καὶ θρησκευτικὲς τελετές²⁰.

16. Ἐπιγραφικὰ οἱ ροδιακὲς ἐταιρεῖες ἀρχίζουν τὸν 3ο αἰῶνα. Βλ. Carratelli, δ. π. σ. 193,8.

17. Στὸ Cl. Rh. I (1928), 52 εἰκ. 35 ὑπάρχουν μερικὰ στοιχεῖα. Βλ. καὶ A. Majuri, Nuova Silloge epigrafica 121, εἰκ. 1 καὶ γιὰ τὶς ὑπόγειες κατασκευὲς Dyggve, Lindos III, 1 σ. 247.

18. Σημειῶνω ἐδῶ πὼς μένει ἐντελῶς ἀνοικτὸ τὸ μεγάλο θέμα τί ρόλο ἐπαιζαν οἱ τόσο πολυάριθμες αὐτὲς ἐταιρεῖες — ὡς σήμερα ξέρομε 172 τέτοιες ἐταιρεῖες — στὴ γενικότερη ζωὴ τῆς Ρόδου. Τοῦτο τὸ λέω γιατί δὲν πιστεύω πὼς μόνο οἱ κοινὲς γιορτές, οἱ κοινὲς ταφές καὶ ἡ κοινὴ λατρεία μπορούν νὰ μᾶς ἱκανοποιήσουν, ὅταν ξέρομε πὼς ἡ πόλη ἔχει ἰδιαίτερη κρατικὴ ὑπηρεσία γιὰ τοὺς ξένους.

19. Ἐπιγραφές σχετικὲς μὲ κοινὰ, πού ἔχουν βρεθῆ μέσα στὴν πόλη: Carratelli, Annuario SIA I - II (1939 - 40) « Per la Storia dei κοινὰ in Rodi ἀριθ. 8, 11, 13, 15, 16. Καὶ Γρηγ. Κωνσταντινοπούλου, « Ἐπιγραφαὶ ἐκ Ρόδου » ΑΔ 18 (1963): Μελέται ἀριθ. 1, 2, 24, 52 καὶ αὐτὴ πού δημοσιεύομε ἐδῶ.

20. Τὴν ἔννοια ἐξ ἄλλου τοῦ κανονικὰ διαμορφωμένου χῶρου τὴ βρίσκομε μέσα στὴν πόλη τῆς

Χρονολόγηση. Έσωτερικό στοιχείο για τη χρονολόγηση της έπιγραφής μας έχομε τόν ιερέα *Σώδαμο*.

Άπο τήν έρευνα, πού έχει κάνει ώς σήμερα ή V. Grace, βγαίνει τó συμπέρασμα πώς ó ιερεύς *Σώδαμος* είναι γνωστός άπό σφραγίδες ροδιακών άμφορέων, πού χρονολογούνται πριν άπό τó 225 π. Χ.²¹. Ό τύπος όμως της γραφής και ή μορφή τών γραμμάτων της έπιγραφής μας ταιριάζουν πιο πολύ με έπιγραφές του 2ου αι. π. Χ., παρά με έπιγραφές χρονολογημένες πάνω άπό τó 225 π. Χ.

Θά μās διευκόλυνε πολύ, άν ή έπιγραφή μας μπορούσε νά χρονολογηθῆ, έστω πρós τά τέλη του 3ου αιώνα, γιατί έτσι θά ήταν πιο εύκολος ó συνδυασμός της με τις έπισκευές, πού έγιναν ύστερα άπό τόν καταστρεπτικό σεισμό του 227/6 π. Χ. Δέ συμβαίνει όμως κάτι τέτοιο, γιατί ó τύπος της γραφής και ή μορφή τών γραμμάτων τήν κατεβάζουν πιο σίγουρα γύρω στα μέσα του 2ου π. Χ. αιώνα²².

ΓΡΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

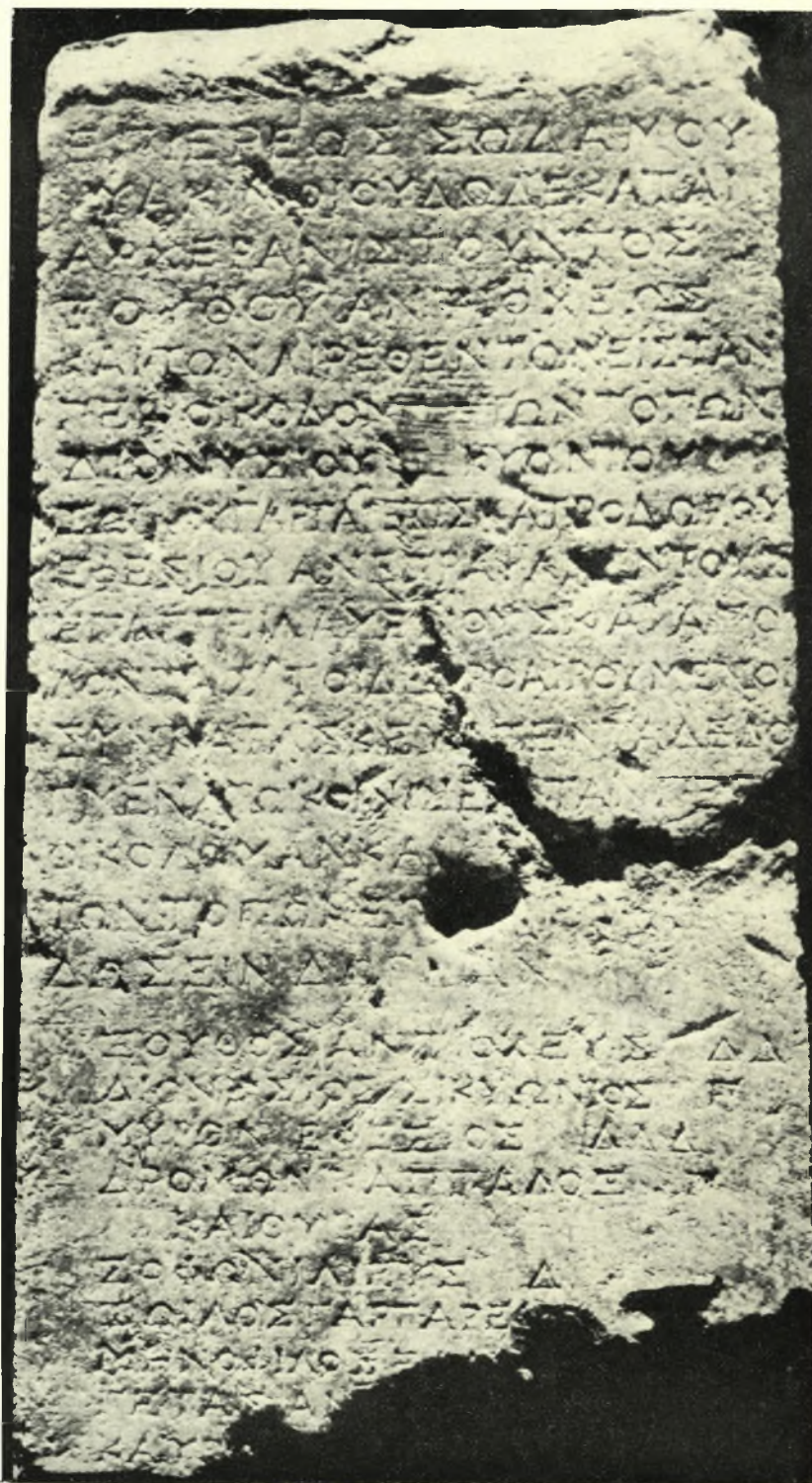
Ρόδου. Ό ρήτωρ Αίλιος Άριστείδης γράφει στό Ροδιακό του (XLIII, 3) ότι « ή άκρόπολις της Ρόδου ήτο πεδίων και άλλών μεστή » (Βλ. 'Ι. Κοντή, Συμβολή εις τήν μελέτην της ρυμοτομίας της Ρόδου, σ. 4 και π.). Ό Καρούζος άπόδωσε τήν έννοια του « πεδίου » με τή δική μας λέξη *ίσωμα* (Χ. Καρούζου, Ρόδος, σ. 65). Ό Κοντής έρευνήσε τή διαμόρφωση όλης της περιοχής του σημερινού Μόντε Σμιθ (ΠΑΕ 1952, σ. 551 κ.έ.) και τή συσχέτισε με τή διαμόρφωση του χώρου πού έπιανε όλη ή άρχαία πόλη. Άποκάλυψε έτσι, πώς σε όλη αυτή τήν περιοχή διακρίνονταν ώς τά 1950, κι άκόμη σχεδόν ώς σήμερα, μεγάλοι ίσοι τετράγωνοι χώροι ('Ι. Κοντή, Διαίρεσις τών Θουρίων ΑΕ 1956, σ. 110), ταρατσες με διαστάσεις 201 × 201 μ. περίπου. Αύτά τά τετράγωνα *ισώματα* χωρίζονται σε μικρότερα παραλληλόγραμμα, πού άρχίζοντας άπό τήν άκρόπολη της Ρόδου έφταναν, κατεβαίνοντας μαλακά χωρίς μεγάλες ύψομετρικές διαφορές, ώς τή γύρω παραλία (ΠΑΕ 1952, σ. 550).

Ό διαμόρφωση του χώρου σε ταρατσες, *ισώματα*, φαίνεται πώς έγινε κανόνας στη ροδιακή χωροδιάταξη και, με άνάλογες παραλλαγές και προσαρμογές στις έδαφικές διαφορές, ξεπέρασε τά τείχη της άρχαίας πόλης και άρχισε νά επεκτείνεται και στη νεκρόπολη της Ρόδου και άκόμη πάρα πέρα (στα έλληνιστικά χρόνια ή ταρατσωτή διάταξη γνώρισε μεγάλες πραγματώσεις στη ροδιακή περιοχή, πρò πάντων δέ σκηνογραφικές διαμορφώσεις ('Ι. Κοντή, *Gnomon* (1963) σ. 399).

21. Βλ. πιο πάνω σημ. 4. Ό δ. Grace είχε τήν εύγενή καλοσύνη νά άπαντήση πρόθυμα, όπως πάντα, σε σχετικό έρώτημά μου, πώς ή χρονολόγηση πού άναφέρει στην *Hesperia X*, σ. 144 μάλλον δέν είναι σωστή και ότι ó *Σώδαμος* άπό τά μέχρι τώρα συμπεράσματα πρέπει νά χρονολογηθῆ στό Late third quarter of the third Century B.C. Τῆ δ. Grace τήν εύχαριστώ και άπό έδώ θερμά.

22. Ό διαφορά της γραφής γίνεται αισθητή άν παραβάλουμε τις έπιγραφές 110 και 111 με τις 212 ώς 216 του Lindos II, 1, άπό όπου φαίνεται πώς ή γραφή της δικής μας έπιγραφής ταιριάζει πιο πολύ με τις τελευταίες.

Έδώ πρέπει νά σημειώσω σα σχετικές με τή δική μας τις έπιγραφές : α) στό IG 9, όπου γίνεται λόγος για « τάν άνοικοδομάν του τοίχου και τών μναμείων τών πεσόντων εν τῷ σεισμῷ » (κανένας δέ χρονολόγησε αυτή τήν έπιγραφή και β) στό *Annuario SIA VIII - IX* (1925 - 26) σ. 322,5, όπου γίνεται λόγος για όσους έδωσαν χρήματα « εις τάν έπισκευάν τών τάφων και του ύλικου » του κοινου, χωρίς ένδειξη πώς ή έπισκευή έγινε ύστερα άπό κάποια καταστροφή.



Ρόδος: Ἐπιγραφή «Ἐπιδόσεως»

ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ